

การจัดการอาหารปลอดภัย: บทเรียนจาก “แหลมบัว” Food Safety Management: Lessons from “Laem-Bua”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกศินี จุฑาวิจิตร^{1*} ณรงค์ กลิ่นถือศีล² ชุติมณพน์ ศรีสุข³ และ ปิยวรรณ ชินตานนท์⁴

¹สาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

²ศูนย์ข่าวชุมชน ตำบลแหลมบัว อําเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

^{3,4}ศูนย์พัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

*kkesinee@hotmail.com

บทคัดย่อ

ตำบลแหลมบัว เป็นตำบล “ต้นแบบ” ที่ขับเคลื่อนสุขภาวะจากการสร้างความเชื่อมโยงระบบเกษตรกรรมยั่งยืนสู่การจัดการอาหารในชุมชน ทำให้คนในชุมชนทั้งเด็กเล็ก ผู้สูงอายุและผู้พิการได้รับอาหารปลอดภัย โดยการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งของทุกภาคส่วนในลักษณะ 3 ประสาน คือ 1) ภาคราชการ มีองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัวเป็นผู้ประสานงานและบูรณาการงานของทุกฝ่ายให้เป็นไปเพื่อการตอบโจทย์ของชุมชน 2) ภาคประชาสังคม ได้แก่ องค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบและพร้อมที่จะถ่ายทอดลงสู่ระบบการศึกษาในชุมชน และ 3) ภาควิชาการ โดยมี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเสริมหนุนความรู้และประสานงานกับเครือข่ายภายนอก

คำสำคัญ: อาหารปลอดภัย, เกษตรกรรมยั่งยืน, บทเรียน, แหลมบัว

Abstract

Laem-Bua is the prototype sub-district which drives forward the community well-being by creating linkage or connection from the sustainable agricultural system to the food management in the community. It enables all people, including children, the elders and the disables, to receive the safe food. This is resulted from the strong cooperation of all participating sectors in 3 interactive coordination.

*1) Official sector, Laem-Bua Local Administrative Organization is coordinator and integrator so that all parties' affairs can continue in the course to answer the community's questionable purposes
2) Civil society sector includes various communal organizations which have been developed to be the learning sources, having systematic knowledge management and ready to transfer that to the education system, both the formal and non-formal ones and
3) Academic sector, Nakhon Pathom Rajabhat University is the supporter and the pool of knowledge which coordinates with the external networks. Such lesson may be useful to the learning exchange for other communities.*

Keywords: Food safety, Sustainable agriculture, Lessons, Laem-Bua

1. บทนำ

1.1 แหลมบัว : แดนดินถิ่นบัวสาย

“ตำบลแหลมบัว” ในอดีตเป็นท้องทุ่งที่มีปลาหลากหลายชนิด มีดอกบัวผุดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะบัวสายที่สามารถนำมาใช้ประกอบอาหารได้ ชาวบ้านจึงเรียกดินแดนแถบนี้ว่า “แหลมบัว”

องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัว เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2539 ตั้งอยู่เลขที่ 18/9 หมู่ 2 ต.แหลมบัว อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม ห่างจากอำเภอนครชัยศรีประมาณ 8 กิโลเมตร มีพื้นที่และอาณาเขตที่อยู่ในความรับผิดชอบจำนวน 8 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านทุ่งแหลมบัว, หมู่ 2 บ้านทุ่งแหลมบัว, หมู่ 3 บ้านท้องไทร, หมู่ 4 บ้านลาดสะแก, หมู่ 5 บ้านโคกเขมา, หมู่ 6 บ้านคอกช้าง, หมู่ 7 บ้านห้วยกรดและหมู่ 8 บ้านทุ่งน้อย รวมทั้งสิ้น 1,923 ครัวเรือน จำนวนประชากร 7,078 คน เป็นชาย 3,291 คน และหญิง 3,308 คน

ประชากรที่อาศัยอยู่ในตำบลแหลมบัวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงปลาสาวยงาม ปลูกผัก มีผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านในการกำกับดูแลหมู่บ้าน **นายสงคราม ห้วยกรดวัฒนา** นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัวคนปัจจุบัน ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหา และพัฒนาท้องถิ่นให้ไปในทิศทางเดียวกัน โดยยึดวิสัยทัศน์การพัฒนาจังหวัด และกำหนดเป้าหมายการพัฒนาไว้ในหลาย ๆ ด้าน อาทิเช่น ด้านเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งมีศักยภาพทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการผลิต ผลผลิตทางการเกษตรที่มีความปลอดภัยจากสารเคมีเพื่อการบริโภค จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้น บริหารจัดการกลุ่มด้วยคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งช่วยเหลือตนเองและชุมชนได้

1.2 เข้มแข็งด้วยทุนทางสังคม

กลุ่มอาชีพและกลุ่มที่มีจิตอาสาพัฒนาตำบล ประกอบด้วย 1. กลุ่มศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแหลมบัว 2. กลุ่มหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” 3. ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง 4. กลุ่มผู้เลี้ยงปลาสาวยงาม 5. กลุ่มเพาะเห็ด 6. กองทุนเงินล้านบ้านคอกช้าง 7. กองทุนแม่ของแผ่นดิน 8. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ 9. กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชน 10. กลุ่มสภาเด็กและเยาวชน และ 11. กลุ่มผู้สูงอายุ

จากการรวมกลุ่มของประชาชนในหมู่บ้านเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และขยายผลการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงมาบูรณาการการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในตำบลคือการสนับสนุนและจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนประจำตำบลเพื่อให้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมของชุมชน และโรงเรียนทั้ง 5 แห่ง (ร.ร.แหลมบัววิทยา, ร.ร.วัดโคกเขมา, ร.ร.วัดท้องไทร, ร.ร.บ้านห้วยกรด, และร.ร.วัดทุ่งน้อย) คณะผู้บริหาร คุณครู ต่างให้ความสำคัญกับการจัดทำ **“หลักสูตรท้องถิ่น”**

แกนนำ ท้องถิ่น ท้องที่ และชาวบ้านต่างเป็นคนที่มีความรักในถิ่นเกิด มีความเสียสละมองเห็นถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมมีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะพัฒนาหมู่บ้าน และพร้อมเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง จึงเป็นแรงผลักดันให้การประกวดหมู่บ้านประสบผลสำเร็จได้รับรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่นระดับจังหวัด พ.ศ. 2555 การมุ่งมั่นพัฒนาหมู่บ้าน องค์การในตำบลให้มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัว มีวิธีการกระบวนการทำงานเกิดขึ้นจากรากฐานของ คำว่า **“ชุมชนเข้มแข็งด้วยทุนทางสังคม”** ซึ่งมีรากฐานมาจากประชาชน การที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนได้นั้นต้องมาจากความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ประกอบกับ หน่วยงาน องค์การ และแหล่งประโยชน์ อันได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) สถานศึกษา วัด การเชื่อมประสานแหล่งประโยชน์และทรัพยากรที่ปรากฏในชุมชนที่เอื้อต่อการทำงานของบุคคล กลุ่ม แหล่งเรียนรู้ ทั้งที่เป็นการสนับสนุนด้านโครงสร้างกายภาพให้เกิดการเข้าไปมีกิจกรรมสร้างสัมพันธ์อันดีต่อกัน

องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัว ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยมุ่งเน้นความสำคัญของการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาคน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อการจัดการกับปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ จากการผ่านเวทีประชุมประชาคมหมู่บ้าน เวทีประชุมประชาคมตำบล ซึ่งผ่านกระบวนการพูดคุยรับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในที่ประชุม ปัญหาและความต้องการของพื้นที่ เช่น ปัญหาด้านสุขภาพ นับเป็นปัญหาที่สำคัญ หน่วยบริการด้านสุขภาพ รพ.สต.แหลมบัว รพ.สต.ท้องไทร อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ได้ให้การดูแลช่วยเหลือและให้คำแนะนำด้านสุขภาพให้ประชาชนในพื้นที่ ด้วยปฏิบัติการที่สอดรับโดยมีการใช้เครื่องมือการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการตกค้างของสารเคมีทางการเกษตรในร่างกาย ซึ่งทำให้เกษตรกรและครอบครัวตระหนักถึงพิษภัย จึงนำไปสู่การลดใช้สารเคมีทางการเกษตร โดยหันกลับมาใช้สารอินทรีย์ และกระบวนการทางธรรมชาติแทน

2. วัตถุประสงค์

จุดมุ่งหมายหลักของบทความนี้ คือ การศึกษารูปแบบความสำเร็จของตำบลแหลมบัวในการขับเคลื่อนเรื่องอาหารปลอดภัยในชุมชน

3. เนื้อหา

3.1 เริ่มจากปัญหาสารพิษตกค้างในเลือด

เมื่อหลายปีก่อน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลได้ระดมตรวจสอบสารพิษตกค้างในเลือดให้แก่เกษตรกรและชาวบ้านทั่วไปในชุมชน ผลการตรวจนั้นเป็นที่ประจักษ์เช่นเดียวกับการสุ่มตรวจในตำบลอื่น ๆ นั่นคือ สีของผลเลือดของคนส่วนใหญ่ แผลได้ว่ามีสารพิษตกค้างอยู่ในระดับ “มากถึงมากที่สุด” ประเด็นปัญหานี้เองได้นำมาสู่การจัดเวทีประชาคมเพื่อระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งก็เป็นช่วงจังหวะเดียวกับที่มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้เข้ามาทำวิจัยและพัฒนาชุมชนเพื่อการมีสุขภาพของทุกคนทุกกลุ่มและทุกเพศวัย

จากประเด็นปัญหาที่เป็น “วิกฤต” หรือมหันตภัยเงียบ ได้พลิกกลับมาเป็น “โอกาส” ในทันที เมื่อทุกฝ่ายเริ่มเห็น “ข้อมูล” อันประจักษ์ชัดว่า มิใช่ “ผู้ผลิต” หรือเกษตรกรเท่านั้นที่ได้รับพิษภัยจากสารเคมีจำพวกปุ๋ยและยาฆ่าแมลง แต่เป็น “ผู้บริโภค” ที่ไม่เว้นแม้แต่เด็ก สตรีและคนชรา ชุมชนท้องถิ่นหลายภาคส่วนจึงได้ร่วมกันวางแผนแก้ปัญหาและพยายามขับเคลื่อนทั้งองค์การภายใต้โครงการ “การจัดการระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ...สู่การจัดการอาหารปลอดภัย”

โจทย์สำคัญอันดับแรก ๆ ก็คือ ทำอย่างไรในชุมชนจึงจะได้ “บริโภค” อาหารปลอดภัย ทำอย่างไรจะเพิ่มแหล่งผลิตอาหารปลอดภัย ทำอย่างไรจะลดผลกระทบจากสารเคมีทางการเกษตรในสิ่งแวดล้อม และทำอย่างไรจะปลูกฝังความรู้และความคิดดี ๆ เหล่านี้ให้กับเด็กและเยาวชน

3.2 ศูนย์ข้าวชุมชน : แหล่งอาหารปลอดภัย หัวใจเกษตรกรรมธรรมชาติ

ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแหลมบัว เป็นกลุ่มองค์กรเกษตรกรที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ถ่ายทอดแนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเอง การถ่ายทอดเทคนิควิธีการทางการเกษตรที่เกิดจากภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมประยุกต์กับความรู้ทางเทคโนโลยีภายนอก แกนนำของแหล่งเรียนรู้ **นายณรงค์ กลิ่นถือศีล** เป็นผู้รู้ ผู้มีความเชี่ยวชาญและเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงคนสำคัญของชุมชน ผลผลิตผลลัพธ์จากกิจกรรมของครอบครัวและกลุ่มทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหาร เข้าถึงอาหารที่ปลอดภัยจากการตกค้างของสารเคมีทางการเกษตรและสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง งานระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและระบบการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน จึงนำมาหลอมรวมเชื่อมโยงเพื่อออกแบบการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยสรุปก็คือ “ศูนย์ข้าวชุมชน” เป็นต้นแบบของการปลูกข้าวปลอดภัย ผลผลิตเหล่านี้ได้ถูกนำไปสู่โครงการอาหารกลางวันของโรงเรียน ชมรมผู้สูงอายุและผู้พิการในชุมชน ทำให้เด็ก ๆ ผู้สูงอายุและผู้พิการได้บริโภคอาหารปลอดภัย

การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ภายใต้ “โครงการเปิดเส้นทางสู่การเรียนรู้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน...สู่การจัดการอาหารปลอดภัย” เป็นการดำเนินงานเพื่อยกระดับ การพัฒนา และขยายผลระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของตำบลแหลมบัว ให้ก้าวสู่การเป็นตำบลศูนย์เรียนรู้ที่มีการจัดการการบูรณาการอย่างโดดเด่นด้านการส่งเสริม สนับสนุนและพัฒนาศักยภาพ โดยความร่วมมือระหว่างชุมชนและท้องถิ่นที่มีฐานรูปธรรมของครอบครัวเกษตรกรในตำบลแหลมบัว ซึ่งมีเป้าหมายที่จะพัฒนาให้เป็นหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนแบบครบวงจรทั้งแนวคิด หลักการเทคนิค รูปธรรมและนโยบาย เพื่อเป็นตำบลเกษตรกรรมยั่งยืน การออกแบบการขับเคลื่อนระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเริ่มตั้งเป้าหมายการขับเคลื่อนโดยใช้ผลผลิต และผลลัพธ์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นภายใต้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายกับงานนั้น มีกลุ่มคนหรือแหล่งเรียนรู้เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการและสุดท้าย การออกแบบโดยนำข้อมูลการวิเคราะห์แหล่งเรียนรู้ ว่าเป็นงานที่ได้ดำเนินการอยู่แล้วในชุมชน และคิดค้นพัฒนาใหม่ โดยการออกแบบการขับเคลื่อนงานมีความสัมพันธ์กับปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการขับเคลื่อนระบบเกษตรกรรมยั่งยืน



ภาพที่ 1 รูปแบบการจัดการระบบเกษตรกรรมยั่งยืนสู่การจัดการอาหารปลอดภัย

3.3 เรียนรู้ “เมนูสุขภาพ”

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ได้เข้ามาเป็น “แม่บ้าน” จัดประกวดเมนูอาหารเพื่อสุขภาพ เชิญชวนชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้านมาร่วมกันออกแบบเมนูอาหารสุขภาพประจำตำบล โดยการนำเห็ดและพืชผักสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่มาสร้างสรรค์เป็นเมนูอาหารเลิศรสที่มีผลดีต่อสุขภาพ อาทิเช่น ยาห้วปลี แกงเลียง ลาบเห็ด แกงส้มผักรวม ผักทอด และน้ำสมุนไพร ประกอบด้วย น้ำรางจืด น้ำพริกข้าว น้ำมะม่วง น้ำอัญชัญ เป็นต้น กิจกรรมนี้นับเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของพืชผักและหันมาปลูกพืชสวนครัวรั้วกินได้ ตลอดจนสามารถนำใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นประโยชน์ในการรักษาแบบ “ทางเลือก” โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับอันตรายจากสารพิษจากการใช้ยาฆ่าแมลง ตลอดจนการให้คำแนะนำการป้องกันดูแลรักษาตนเองให้ปลอดภัย

วัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารชนิดหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับชุมชน ได้แก่ “เห็ด” เห็ดเป็นทั้งอาหารและยาในเวลาเดียวกัน เห็ดมีคุณค่าทางโภชนาการมากมาย สรรพคุณทางยา คือ การยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์โรคร้าย จึงเป็นอาหารสุขภาพที่ให้คุณประโยชน์สูง จนเป็นที่กล่าวขานกันว่า **“รับประทานเห็ดใน 1 มื้ออาหารให้ได้ 8 ชนิด จะทำให้ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ และมีอายุยืนยาว”** ปัจจุบันคนในชุมชนตำบลแหลหมบัวได้รับประทานเห็ดที่มาจากชุมชนและรับซื้อได้ในราคาต้นทุนต่ำ ซึ่งถือเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างดียิ่งภายในชุมชน นอกจากนี้ผู้สูงอายุและเด็กนักเรียนยังได้บริโภคเห็ดและมีส่วนร่วมในเรียนรู้การเพาะเห็ดจากปราชญ์ชุมชนเสริมสร้างได้รายอีกหนึ่งช่องทาง



ภาพที่ 2 พืชผักสมุนไพรในท้องถิ่น... กินอร่อยและปลอดภัย

หากกล่าวถึงอาหารปลอดภัยในเชิงการเกษตรนั้น ตำบลแหลมบัวมีประชาชนชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ในด้านการทำการเกษตรเป็นที่ยอมรับทั้งภายในและภายนอกตำบล อาทิ ศูนย์การเรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ลุงบุญมี) และ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่เย็น เป็นสุข (ก้านนวมคล) ซึ่งถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดำเนินวิถีชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งพาตนเองได้ รวมถึงการนำใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาผลิตใช้เป็นวัตถุดิบเพื่อลดต้นทุนการผลิตในทางการเกษตร เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำน้ำส้มควันไม้ ใช้ในการป้องกันแมลงและศัตรูพืช เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี ซึ่งในปัจจุบันนั้น เกษตรกรมีการใช้สารเคมีอย่างมากมายทำให้ต้องสูญเสียเงิน ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ความสมดุลทางธรรมชาติ กระทั่งไปถึงความปลอดภัยในชีวิตของเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภค

3.4 เข้าถึงรากฐานเยาวชน

กระบวนการจัดการอาหารปลอดภัยของตำบลแหลมบัวนี้ ได้ขยายวงกว้างไปถึงโรงเรียนในพื้นที่ทุกโรงเรียน โดยนำประชาชนชาวบ้านที่มีองค์ความรู้และมีความเชี่ยวชาญในด้านการเกษตรและด้านการจัดการอาหาร เข้ามาถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนและปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

1. โรงเรียนแหลมบัววิทยา จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง “การทำข้าวนาโยน” ซึ่งภายในบริเวณโรงเรียนมีแปลงสาธิตไว้สำหรับเป็นสถานที่การเรียนรู้วิถีชีวิตการทำนา
2. โรงเรียนวัดโคกเขมา จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง “ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง” มีการทำปุ๋ยชีวภาพ การเพาะเห็ด การเรียนรู้การทำอาหารเพื่อสุขภาพ เป็นต้น
3. โรงเรียนวัดทองไทร จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง “การเลี้ยงปลาสายงาม” และ “การปลูกผักไฮโดรโปนิกส์”
4. โรงเรียนบ้านทุ่งน้อย จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง “การเพาะเห็ด” และ “การเลี้ยงปลาตก”
5. โรงเรียนบ้านห้วยกรด อยู่ในระหว่างการดำเนินงานพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่า ทุกโรงเรียนเห็นความสำคัญของอาชีพของคนในชุมชนตำบลแหลมบัว โดยนำแนวคิดมาประยุกต์กับการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือเป็นการบูรณาการเรียนการสอนของครูในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ ทำให้นักเรียนรู้จัก รักษา และหวงคุณค่าภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น

3.5 พลิกฟื้น เรียกคืน “ภูมิปัญญาดั้งเดิม”

ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เป็นเสมือนเครื่องยืนยันว่า ชุมชนแห่งนี้มีประวัติศาสตร์ที่บรรพบุรุษสร้างไว้มาเป็นเวลาช้านาน การพลิกฟื้นงานบุญประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนา เปรียบได้กับการตระหนักสำนึกในบุญคุณของข้าว และวิถีชีวิตชาวนาที่ผูกพันมาหลายชั่วอายุคน ชุมชนแหลมบัวได้เลือกที่จะสืบสานพิธีรับท้องข้าวและทำขวัญข้าว ให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักและร่วมกันอนุรักษ์ กิจกรรม “เชิญแม่โพสพคืนนา นำภูมิปัญญาคืนถิ่น” จึงได้ถูกจัดขึ้น ณ แปลงนาสาธิต ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแหลมบัว ของ นายณรงค์ กลิ่นถือศีล รองประธานศูนย์ข้าวชุมชน ภายใต้การหนุนเสริมของโครงการนครปฐมนครแห่งความผาสุกทุกชุมชนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

พิธีรับท้องข้าว... นับเป็นกิจกรรมการฟื้นฟูประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนา เมื่อข้าวกำลังตั้งท้องตั้งรวงเริ่มจะออกปลีมีใบเลี้ยงยอดสั้น ลำต้นป่องกลางที่กาบบาง ๆ ที่หุ้มห่อไว้ เรียกกันว่า ข้าวอุ้มท้อง ชาวนาจะทำพิธีทำขวัญแม่โพสพโดยเลือกเอาเฉพาะวันศุกร์เป็นวันทำขวัญ เห็นจะถือเคล็ดเอาเสียงของวันนั้นว่าสุขหรือทุกข์ได้ทั้งสองอย่าง และจะใช้ผู้หญิง ทำพิธีรับขวัญ สิ่งที่ใช้ในพิธีได้แก่ ไพล ขมิ้น แป้งหอม น้ำมันหอม หวี ด้าย หมาก 1 คำ น้ำมันต้นนำมาจากวัดในวันออกพรรษา ส้มกล้วย อ้อยควั่น ใสชุลอมเล็ก ๆ ไปที่นา แต่งตัวให้กับแม่โพสพทาด้วยไพล ขมิ้น แป้งหอม น้ำมันหอม ประพรมด้วยน้ำมันเพื่อความ เป็นสิริมงคล ใช้หวีทำทำหวี ต้นข้าวพอเป็นพิธี สังเวด้วย ส้ม กล้วย หมาก 1 คำ ผลไม้ที่นำไปจะเป็นอะไรก็ได้ แต่อย่าขาดส้ม เชื่อว่าตอนแม่โพสพกำลังตั้งท้องคงอยากกินเปรี้ยว ต่อจากนั้นผู้ทำพิธีจะกล่าวกับแม่โพสพว่า ช่วงเวลานี้แม่โพสพกำลังตั้งท้อง จึงได้นำเครื่องกระยาบวขมาสังเว มาแต่งตั้งให้ ขอให้แม่โพสพมีแต่ความสุขสมบูรณ์ เจริญงอกงาม คลอดง่ายคลอดตาย ขออย่าให้มีอันตรายใด ๆ มารบกวน เมื่อเสร็จพิธีจะทำเครื่องหมาย ปักเฉลารูปสี่เหลี่ยม บอกให้รู้ทั่วกันว่า ต้นข้าวในนาตอนนี้กำลังตั้งท้อง อย่าปล่อย วัวควายเดินมาเหยียบย่ำข้าวในนาจะเสียหาย ส่วนหนึ่งจะเป็นความเชื่อว่า “เฉลว” เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้มีผีหรือกันสัตว์ไม่ให้เข้าไปทำข้าวเสียหาย การทำพิธีรับขวัญข้าวในแต่ละท้องถิ่นทำสืบต่อกันมา แต่ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน ก็คือ เพื่อความเป็นมงคลที่ทำให้ไร่นาได้ผลสมบูรณ์



ภาพที่ 3 พิธีทำขวัญข้าว

การทำขวัญข้าว เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวนาให้รู้ว่า การทำนาปลูกข้าวของตนนั้น จะไม่สูญเปล่า เพราะพระแม่โพสพเป็นผู้ดูแล และเมื่อมีการเกี่ยวข้าวก็จะมาช่วยกันเกี่ยวข้าว เป็นการสร้างความสมัคคีธรรมสามัคคี และที่สุดคือการร่วมสนุกสนานเมื่อทุกคนเหนื่อยยาก และประสบความสำเร็จด้วยดี การรับขวัญข้าวจากทุ่งนา สู้ยุงฉางต้องเป็นวันศุกร์ สิ่งที่ใช้ยังมีกระเจาด สาแทรก ไม้คานหาบ 1 อัน เอาไว้คอนกระเจาด มีผ้าขาวม้า 1 ผืน เอาไว้คลุมหัวสาแทรก ในกระเจาดมีเสื้อผ้าใหม่ ๆ ของเจ้าบ้านและมีเงิน มีทอง น้ำมัน น้ำหอม น้ำ 1 ขวด เผือก มัน ใบเงิน ใบทอง ใบสลอดทั้งต้น

แล้วเก็บเอารวงข้าวที่ตกอยู่ในนาใส่กระจาด แล้วแต่จะเก็บได้เพื่อเอามาสุ่มยุง การทำพิธีจะระลึกถึงคุณพระพุทฺธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ เรียกเชิญขวัญแม่โพสพ แม่โพศรี แม่จันทร์เทวี แม่ศรีศักดิ์ แม่ดอกข้าวเจ้า แม่ดอกข้าวเหนียว เชิญมาสุ่มยุง มาอยู่กับลูกกับเต้า มาเลี้ยงลูกหลานให้อิ่มหนำสำราญ ให้พอมือพอใช้ ขออย่าให้อดอยาก อย่าได้ยากจน เหลือกินเหลือใช้แล้วจะได้ทำบุญให้ทานกับผู้ที่มีพระคุณ หรือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นคนทำพิธี

ส่วนมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม นอกจากจะเสริมหนุนการจัดงานแล้วก็ยังได้นำนักศึกษาไปเรียนรู้ชีวิตจริง “นอกห้องเรียน” ด้วย ทั้งยังได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนในพื้นที่ ภายในงานดังกล่าว เด็กนักเรียนและนักศึกษาได้รับฟังการถ่ายทอดวิถีชีวิตชาวนา ชมการสาธิตการทำพิธีรับท้องข้าว การทำขวัญข้าว การสานเฉลวที่ทำด้วยเส้นตอกไม้ไผ่ การจัดสถานที่เรียนรู้ด้วยอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวนาในอดีตโดยปราชญ์ชาวบ้านในตำบลเป็นวิทยากรถ่ายทอด ซึ่งกิจกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นในครั้งนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่ต้องการจะชี้ให้เห็นและช่วยให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงของกลุ่ม/แหล่งปฏิบัติการและเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของแหล่งเรียนรู้ วัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน วิธีการจัดการและกลไกหนุนเสริม รวมถึงปัจจัยเงื่อนไขของการพัฒนาของแหล่งเรียนรู้ที่นำสู่ความสำเร็จแก่ผู้ศึกษาดูงานจากพื้นที่อื่น



ภาพที่ 4 เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้วิธีการและได้ทดลองสาน “เฉลว”

3.6 ผลผลิตและผลลัพธ์

จากการดำเนินงานโดยภาพรวมของตำบลแหลมบัว ทำให้เกิดแนวทางการขับเคลื่อนประเด็นนโยบายสาธารณะระบบเกษตรกรรมยั่งยืน อย่างน้อยใน 2 ประเด็น คือ การส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเองด้านอาหาร และการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพื้นบ้าน (ข้าวหอมนครชัยศรี) ทั้งยังเกิดความเชื่อมโยงงานเกษตรกรรมยั่งยืนกับกิจกรรมของระบบการดูแลสุขภาพชุมชน โดย รพ.สต. เข้ามามีบทบาทในการสร้างความตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีทางการเกษตรสร้างความเข้าใจในด้านการผลิตอาหารปลอดภัย และส่งเสริมให้มีการผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อบริโภคเองในครัวเรือนและชุมชน

ในขณะเดียวกัน องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัว ก็เกิดแนวคิดปรับแผนพัฒนาตำบลเพื่อให้เกิดการสร้างเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชน โดยการส่งเสริมผลิตข้าวกล้องปลอดภัยทางการเกษตรโดยการรับซื้อจากศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแหลมบัว เพื่อเป็นอาหารกลางวันให้กับเด็กนักเรียนในชุมชน ผู้สูงอายุ และผู้ป่วย เกิดกลุ่มอาชีพในชุมชนเพิ่มขึ้น เช่น การแปรรูปนมจืดจากข้าวพื้นบ้าน

ส่วนเด็กและเยาวชนได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่ถูกต้องเหมาะสม อีกทั้งยังได้เรียนรู้ถึงบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนาโดยการเข้าร่วมกิจกรรม “เชิญแม่โพสพคืนนา นำภูมิปัญญาคืนถิ่น”

ดังนั้น สิ่งที่สำคัญที่ตำบลแหลมบัวจะต้องมีการต่อยอดและพัฒนาในขั้นต่อไปสู่การจัดการเพื่อเป็นตำบลศูนย์เรียนรู้และพร้อมที่จะนำเสนอสิ่งที่เป็นตัวตนของตำบลแหลมบัว คือ การสร้างนวัตกรรมการผลิตและการแปรรูปทางด้านอาหารปลอดภัย ควบคู่ไปกับการเชื่อมโยงกับงานกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ โดยเริ่มต้นจาก “ข้าว” ซึ่งเป็นอาหารหลัก ตลอดจนให้ความสำคัญในการรวบรวมองค์ความรู้ เพื่อเผยแพร่เกี่ยวกับการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย โดยให้หน่วยงานและคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและความต้องการ เพื่อนำไปต่อยอดในการพัฒนางานเดินหน้าการจัดการอาหารปลอดภัยต่อไป

อาหารถือได้ว่ามีจุดเริ่มต้นจากแนวคิดที่ว่าทุกอย่างต้องเริ่มที่ “คน” เพราะอาหารเป็นต้นทุนที่สำคัญของการพัฒนาคน บนฐานคิดที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชุมชนและท้องถิ่น การดำเนินงานอาหารปลอดภัยมีมิติการทำงานที่เกี่ยวข้องกับทุกระบบทางสังคม ตั้งแต่ระบบครอบครัว การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น อีกนัยหนึ่งถ้ามองให้เห็นภาพ เส้นทางอาหารปลอดภัยจากต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ หรือจากฟาร์มถึงโต๊ะอาหารนั่นเอง

4. บทสรุป

ความสำเร็จของตำบลแหลมบัวมีรากฐานมาจากปัญหาเชิงประจักษ์ของชุมชน โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ท้องถิ่น และผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง จากการถอดบทเรียนการทำงาน สรุปได้ว่า ความสำเร็จนี้เนื่องมาจากการทำงานในลักษณะการประสานพลัง 3 ภาคส่วน คือ 1) ภาครัฐราชการ เริ่มตั้งแต่ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัว โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล และโรงเรียน 2) ภาคประชาสังคม ได้แก่ องค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบและพร้อมที่จะถ่ายทอดลงสู่ระบบการศึกษาในชุมชน และ 3) ภาควิชาการ โดยมีมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเสริมหนุนความรู้และประสานงานกับเครือข่ายภายนอก เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

5. เอกสารอ้างอิง

ชนิษฐา นันทบุตร และคณะ. (2556). **คู่มือการพัฒนาทักษะการวิจัยชุมชน**. ศูนย์วิจัยและพัฒนาาระบบสุขภาพชุมชน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

_____. (2553). **กรอบวิธีการศึกษาและถอดบทเรียนปฏิบัติการชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี.

เครือข่ายร่วมสร้างชุมชนน่ายอยู่. (ม.ป.ป.). **7+1 นโยบายสาธารณะ 88 ข้อเสนอ (ปฏิบัติการ) ร่วมสร้างประเทศไทยให้น่ายอยู่**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.